

Predgovor.....	9
1 Uvodna pojasnila	11
2 Knjižni jezik.....	15
2.1 Opredelitev knjižnega jezika	15
2.1.1 Govorjeni (knjižni) jezik.....	17
2.1.1 Razmerje med govorjenim in pisanim knjižnim jezikom.....	22
3 Pregibnostno-naglasni vzorci v izbranih slovarskih priročnikih in drugih virih.....	25
3.1 Prikaz pregibnostno-naglasnih vzorcev v nekaterih slovarskih priročnikih	28
3.2 Prikaz pregibnostno-naglasnih vzorcev v neslovarskih priročnikih	30
3.3 Glasoslovni in oblikoslovni podatki v eSSKJ	32
3.3.1 Pregibnostno-naglasni vzorci v eSSKJ.....	32
3.3.1.1 Lematska baza	33
4 Metodologija priprave pregibnostno-naglasnih vzorcev za samostalnik.....	37
4.1 Anketa kot metoda ugotavljanja sodobne rabe	40
4.1.1 Vrste anketnih poizvedb.....	43
4.1.1.1 Perceptivni testi.....	43
4.1.1.2 Ankete brez zvočnih posnetkov	45
4.1.1.3 Anketne raziskave za ugotavljanje oblikovnih značilnosti knjižne slovenščine.....	46
4.2 Razmerja med naglasnimi in oblikovnimi dvojnicami	47
4.2.1 Stanje v SSKJ, SNB, SP 2001, SSKJ ² in SSSJ	47
4.2.2 Kvalifikatorji v pregibnostno-naglasnih vzorcih za samostalnik	49
4.2.2.1 Kvalifikator <i>in</i>	49
4.2.2.2 Kvalifikator <i>tudi</i>	49
4.2.2.3 Kvalifikatorsko pojasnilo <i>redko</i>	50

5	Raziskave oblikoslovnih in glasoslovnih značilnosti sodobne knjižne slovenščine	53
5.1	Podatki o raziskavah	53
5.1.1	Spletne anketne raziskave oblikovnih značilnosti.....	53
5.1.2	Spletne anketne raziskave izgovornih značilnosti.....	55
5.1.3	Raziskave z izbranimi respondenti	56
5.1.3.1	Raziskave oblikovnih značilnosti.....	56
5.1.3.1.1	Respondenti	57
5.1.3.2	Raziskave naglasnih značilnosti	59
5.1.3.2.1	Respondenti.....	60
5.2	Raziskave oblikovnih značilnosti	61
5.2.1	Vstavljanje samoglasnika <i>i</i> pred dvojinsko končnico <i>-ma</i>	61
5.2.1.1	Opis problematike.....	62
5.2.1.2	Opredelitev raziskovalnega vprašanja.....	63
5.2.1.3	Prva anketna raziskava	64
5.2.1.4	Druga anketna raziskava	66
5.2.1.5	Razprava.....	67
5.2.2	Kategorija živosti.....	69
5.2.2.1	Opredelitev raziskovalnega vprašanja in izsledki raziskave.....	73
5.2.2.2	Razprava.....	81
5.2.3	Podaljševanje osnove v stranskih sklonih s soglasnikom <i>n</i>	83
5.2.3.1	Opredelitev raziskovalnega vprašanja in izsledki raziskave	85
5.2.3.2	Razprava	88
5.2.4	Podaljševanje osnove v stranskih sklonih s soglasnikom <i>j</i> pri samostalnikih z osnovo na <i>r</i>	89
5.2.4.1	Opredelitev raziskovalnega vprašanja in izsledki raziskave	90
5.2.4.2	Razprava	93
5.2.5	Podaljševanje osnove z morfemom <i>-ov-</i> v dvojini in množini.....	94
5.2.5.1	Opredelitev raziskovalnega vprašanja in izsledki raziskave	96
5.2.5.2	Razprava	97
5.2.6	Pregibanje samostalnikov, ki se končujejo na govorniki <i>j</i> in <i>c</i>	98
5.2.6.1	Opredelitev raziskovalnega vprašanja in izsledki raziskave	98
5.2.6.2	Razprava.....	101
5.3	Raziskave naglasnega mesta	102
5.3.1	Naglasno mesto samostalnikov druge ženske sklanjatve mešanega naglasnega tipa v imenovalniku in tožilniku dvojine	102
5.3.1.1	Opredelitev raziskovalnega vprašanja	102
5.3.1.2	Prva anketna raziskava	103
5.3.1.3	Druga anketna raziskava	106
5.3.1.4	Razprava	107
5.3.2	Raziskave naglasnega mesta nekaterih samostalnikov.....	108
5.4	Raziskave kakovosti naglašanih samoglasnikov <i>e</i> in <i>o</i>	114

6	Pregibnostno-naglasni vzorci za samostalnik	119
6.1	Splošne opombe k oblikovanju in navajanju pregibnostno-naglasnih vzorcev za samostalnik	119
6.2	Oznake pregibnostno-naglasnih vzorcev v monografiji.....	124
6.3	Jakostno in tonemsko onaglašeni pregibnostno-naglasni vzorci.....	125
6.3.1	Jakostno onaglašeni pregibnostno-naglasni vzorci.....	125
6.3.2	Tonemsko onaglašeni pregibnostno-naglasni vzorci.....	126
6.3.2.1	Tonemsko naglaševanje	126
6.3.2.1.1	Problematika tonemskega naglaševanja narečnih besed v splošnem slovarju	130
6.4	Samostalniki moškega spola.....	133
6.4.1	Prva moška sklanjatev	134
6.4.1.1	Naglasni tipi in podtipi	134
6.4.1.2	Nabor končnic	136
6.4.1.3	Zgledi samostalnikov prve moške sklanjatve	138
6.4.1.3.1	Samostalniki, ki se jim osnova v imenovalniku ednine končuje na soglasnik, ki ne povzroča preglasa	139
6.4.1.3.2	Samostalniki, ki se jim osnova v imenovalniku ednine končuje na funkcijsko mehki soglasnik (<i>c, j, č, ž, š, dž</i>).....	143
6.4.2	Druga moška sklanjatev	253
6.4.2.1	Naglasni tipi	259
6.4.2.2	Zgledi samostalnikov druge moške sklanjatve	259
6.4.3	Tretja moška sklanjatev.....	266
6.4.3.1	Naglasni tipi.....	266
6.4.3.2	Zgledi samostalnikov tretje moške sklanjatve	267
6.5	Samostalniki ženskega spola	271
6.5.1	Prva ženska sklanjatev.....	272
6.5.1.1	Naglasni tipi.....	272
6.5.1.2	Nabor končnic	273
6.5.1.3	Zgledi samostalnikov prve ženske sklanjatve.....	275
6.5.2	Druga ženska sklanjatev	302
6.5.2.1	Naglasni tipi	303
6.5.2.2	Nabor končnic.....	304
6.5.2.3	Zgledi samostalnikov druge ženske sklanjatve	306
6.5.3	Tretja ženska sklanjatev	319
6.5.3.1	Naglasni tipi.....	319
6.5.3.2	Zgledi tretje ženske sklanjatve.....	320

6.6	Samostalniki srednjega spola.....	322
6.6.1	Prva srednja sklanjatev	324
6.6.1.1	Naglasni tipi in podtipi.....	324
6.6.1.2	Nabor končnic.....	326
6.6.1.3	Zgledi samostalnikov prve srednje sklanjatve	327
7	Sklep	367
8	Povzetek.....	371
9	Summary	377
10	Literatura in viri.....	383
11	Seznam krajšav.....	398
12	Seznam grafikonov	399
13	Seznam preglednic	403
14	Seznam slik.....	405
15	Imensko kazalo	407
16	Stvarno kazalo	409

Monografija *Pregibnostno-naglasni vzorci knjižne slovenščine: Samostalnik* prinaša natančen in sistematičen opis pregibnostno-naglasnih vzorcev samostalnikov, ki predstavlja osnovo za nadaljnje glasoslovne in oblikoslovne raziskave knjižnega jezika, obenem pa ima tudi aplikativno vrednost za sodobno slovaropisje, saj se vzorci uporabljajo pri izdelavi novega rastočega temeljnega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika.

Monografija je nadgrajeno in aktualizirano delo, zasnovano na podlagi dela doktorske disertacije *Pregibnostno-naglasni vzorci knjižne slovenščine*, ki je nastala pod mentorstvom dr. Marka Snoja in somentorstvom dr. Hotimirja Tivadarja. Prvotno besedilo doktorske disertacije je dopolnjeno in spremenjeno zlasti v poglavju o raziskavah oblikoslovnih in glasoslovnih značilnosti sodobne knjižne slovenščine. Raziskave, pripravljene ob doktorski disertaciji, ki niso vključene v monografijo, si lahko zainteresirani bralci preberejo v doktorski disertaciji (Mirtič 2015a).

Ob tej priložnosti bi se želela zahvaliti vsem, ki so prispevali k nastanku te knjige. Najprej iskrena hvala dr. Marku Snoju, študijskemu mentorju, ker mi je omogočil, da se poklicno ukvarjam z jezikoslovjem. Hvala tudi za neprecenljivo strokovno pomoč, poglobljene razprave in nenehno spodbujanje moje raziskovalne vedoželjnosti. Za nasvete in dobrohotne besede se zahvaljujem tudi študijskemu somentorju dr. Hotimirju Tivadarju. Hvala tudi dr. Andreji Žele in dr. Jožici Škofic za komentarje na prikaz pregibnostno-naglasnih vzorcev.

Za podporo pri izdaji monografije se zahvaljujem predstojniku Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU dr. Kozmi Ahačiču. Hvala tudi vodji Oddelka za leksikologijo dr. Janošu Ježovniku za strokovne razprave in spodbudne besede.

Hvala urednici zbirke Lingua Slovenica dr. Tini Lengar Verovnik za skrben pregled besedila in številne dragocene komentarje. Zahvaljujem se tudi Založbi ZRC, ki je monografijo sprejela v svoj program.

Hvala recenzentoma dr. Damjanu Huberju in dr. Alenki Valh Lopert za uporabne pripombe in predlagane izboljšave besedila.

Hvala dr. Simonu Atelšku za ustrežljivost in konstruktivnost pri postavljanju besedila.

Hvala dr. Špeli Petric Žižić za ves navdih in pomoč pri razreševanju tako strokovnih kot povsem življenjskih vprašanj.

Hvala vsem respondentom za potrpežljivo izpolnjevanje anketnih vprašalnikov. Brez vas tovrstne raziskave ne bi bile mogoče.

Velika zahvala za vsestransko pomoč in neomajno podporo gre mami in očetu. Za razumevanje, nepogrešljivo pomoč in spodbude se zahvaljujem Martinu.

Knjigo posvečam Martiju, ki je ravno ob njenem nastajanju doživljal najintenzivnejši govorni razvoj in me pri tem s svojo bujno brezmejno otroško domišljijo ves čas opozarjal, da jezik ni povsem ulovljiv in ravno zato tudi neizmerno zanimiv.

UVODNA POJASNILA

Pričujoče delo¹ se posveča jakostno in tonemsko onaglašnim pregibnostno-naglasnim vzorcem knjižne slovenščine za samostalnik. Vzorci so izdelani na podlagi analize obstoječih oblikoslovnih in naglasoslovnih raziskav knjižne slovenščine ter novega gradiva, pridobljenega zlasti z metodo anketiranja in analizo korpusnih besedil. Nastali so z zavedanjem potrebe po številnih novih raziskavah govorjene in pisane knjižne slovenščine. Predstavljajo osnovo za prikaz pregibnostno-naglasnih vzorcev v novem rastočem informativno-normativnem slovarju slovenskega knjižnega jezika (v nadaljevanju eSSKJ), ki nastaja na Oddelku za leksikologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Pregibnostno-naglasni vzorci so osnovani na tonemskem naglasu, ki ga v svojem govoru uporablja več kot polovica slovensko govorečih. Oznake za tonemski naglas so enoznačno prevedljive v oznake za jakostni naglas, oznake za jakostni naglas pa ne prinašajo dovolj podatkov za oblikovanje tonemsko onaglašnih pregibnostno-naglasnih vzorcev.

Poglavitni namen dela je prikazati opis pregibnostno-naglasnih vzorcev knjižne slovenščine za samostalnik, ki bo sistematično zajel vse samostalnike z vsemi prepoznanimi naglasnimi in oblikovnimi dvojnicami vred. V delu so prikazani produktivni in neproduktivni pregibnostno-naglasni vzorci oz. posamezne oblikovne in naglasne dvojnice.² Vzorci torej ne vključujejo le nevtralnega besedja knjižnega jezika, temveč tudi v odnosu do nevtralnega besedja slogovno zaznamovane obli-

¹ Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://zrcola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

² Neproduktivni pregibnostno-naglasni vzorci se v sodobni slovenščini rabijo redko, običajno so zaznamovani in vanje se praviloma ne vključuje novo besedje.

kovne in naglasne dvojnice. Omejujemo se na prikaz občnoimenskega besedja.³

Prikaz pregibnostno-naglasnih vzorcev je nastajal tudi z mislijo na diahrono raziskavo slovenščine, saj podroben opis jezikovnega sistema v nekem časovnem obdobju lahko predstavlja pomembno osnovo za diahrono preučevanje jezika.⁴ Za ustrezen in utemeljen prikaz pregibnostno-naglasnih vzorcev v sodobni slovenščini namreč potrebujemo tako sinhrono kot diahrono podatke. Strinjamo se, da bi morala oba temeljna razlagalna principa jezika, sinhrono in diahrono jezikoslovje, ki se v sodobnem času vedno bolj oddaljujeta, ostati komplementarni, ne pa izključujoči se raziskovalni področji (Furlan 2025).⁵

V delu prikazujemo vse prepoznane pregibnostno-naglasne vzorce knjižne slovenščine za samostalniki in obenem, kolikor je mogoče, sledimo sodobnemu jezikovnemu razvoju, saj je (v omejenem obsegu) upoštevano tudi novo gradivo. Problematika je zelo obsežna in nerešenih naglasnih ter oblikovnih vprašanj v sodobni knjižni slovenščini veliko, zato smo se osredinili le na nekaj izgovornih in oblikovnih problemov, druga, ki so se pojavila ob izdelavi vzorcev, bodo raziskana v času redakcije eSSKJ. Na nekatera izmed njih je opozorjeno v obliki opomb pri prikazu pregibnostno-naglasnih vzorcev.

³ Krajšave in večbesedne slovanske enote niso obravnavane.

⁴ »Osnova za katero koli preučevanje spreminjanja jezikovnega sistema na diahroni ravni je njegov natančen opis na sinhroni ravni. Nekatere značilnosti zgradbe jezikovnega sistema na sinhroni ravni lahko namreč neposredno kažejo na jezikovne spremembe na diahroni ravni. S stališča napovedljivosti jezikovne spremembe se zdi še posebej pomembna sinhrona analiza« (Šekli 2011a: 456).

⁵ M. Furlan v svojem prispevku ugotavlja, da je bil F. de Saussure najverjetneje napačno razumljen, ko je dejal, »da je sinhronični vidik nad diahroničnim, saj je za govorečo množico prava in edina resničnost«. Z izrazom govoreča množica je namreč mislil jezikovnega uporabnika, ki mu za učinkovito komunikacijo res ni treba poznati diahronih dejstev jezika. To pa ne velja za jezikoslovca, ki se mora zavedati, da je vsak jezikovni pojav hkrati nosilec sinhronega in diahronega podatka (Furlan 2025). O prečenjenosti sinhronih metod na račun diahronih piše tudi J. Černý, ki v tem vidi reakcijo strukturalizma na mladogramatike, ki so priznavali samo diahroni pristop. Ob tem poudarja, da je povečevanje sinhronega pristopa in neupoštevanje razvojnega vidika neustrezno (Černý 2005: 117).